

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

Det korn, I laden i jorden neder,
 I gyllne skördar skall spira opp!
 O! hvad I laden
 Med sorg i grafven –
 Hvad kärt I haden,
 Hvad kärt I hafven,
 Det är ej borta – men dock ej der –
 Det är hos Honom, som evigt är!
 (*Dikter*, del II, s. 283 f.)

”Haden” betecknar förfluten tid, ”Hafven” nutid, men den tredje formen, ”Skolen hafva” e.d., saknas skenbart. Den finns emellertid i strofen på annat sätt, dels i slutet ”Det är hos *Honom*, som evigt är!”, d.v.s. i framtiden hos Gud, dels i början av strofen i liknelsen om kornet som spirar upp.

Man skulle kunna granska de antiteser som avhandlingsförfattaren pekar ut och se om de står för kontrast och/eller stegring och därmed hur de strukturerar hela dikten.

Det finns ett tydligt samband mellan strof II och strof 33 (vilket givetvis noteras i avhandlingen):

I ären komne, I skolen gånga;
 I hafven här icke hem och hus:
 I skolen bo i den staden trånga,
 Der sol och måne ej tända ljus;
 (*Dikter*, del II, s. 277)

De äro gångna! De gingo tida
 Till rätta hemmet i Fadrens hus.
 De skola bo i den staden vida,
 Der sol och måne ej skifta ljus:
 (*Dikter*, del II, s. 286)

Även en icke-numerolog kan finna orsak att fråga sig vad som står i strof 22:

Hvad vore Tron, om den icke låge
 En klarögd perla på hjertats grund,
 Och upp till himmelen stilla såge,
 Då skalet brister i mognans stund?
 Den sköna vilan
 Gör slut på plågan...
 Och – blixtrar bilan,
 Och flammar lågan,
 Martyr! se himmelen öppnar sig,
 Och kronan räcker Försonarn dig!
 (*Dikter*, del II, s. 282)

I strof 22 skildras alltså Tron, Martyriet och Kristus – kristendomens fundament.

Med detta vill jag givetvis inte påstå att vi skulle kunna spåra en författaravsikt och diskutera dess rimlighet, utan att en så välkomponerad dikt som ”Dödens Engel” genom ordens och tankarnas samspel kommer att generera en betydelse långt utöver de blotta stilfigurerna.

Avhandlingen genererar på liknande sätt fortsatt diskussion om Wallins poetiska teknik. De invändningar som kan riktas mot den är som ovan framgått marginella, och rör antingen mindre centrala detaljer och resonemang, eller pekar på diskussioner som kunde ha förts längre. Det är ett stort nöje att ta del av Håkan Möllers doktorsavhandling i litteraturvetenskap *Den wallinska dikten*, författarens tredje arbete om Johan Olof Wallin om vi räknar med *Johan Olof Wallin. En minnesskrift 1989*, som Möller medverkade i och redigerade. Liksom doktorsavhandlingen i teologi *Den wallinska psalmen* vittnar denna avhandling om grundlig sakkunskap, stor forskarmöda, intensiv energi och välkommen bildningsentusiasm. Det är stimulerande att reflektera över dess tankar och slutsatser. Såväl avhandlingsförfattaren som Wallinforskningen är att gratulera till en mycket välskriven och uppslagsrik bok.

Roland Lysell

Johan Almer, *Variation på götiskt tema. En studie i C. J. L. Almqvists Sviavigamal*. Litteraturvetenskapliga institutionen. Göteborg 2000.

Johan Almer har valt ett utmärkt ämne för sin avhandling, *Variation på götiskt tema. En studie i C. J. L. Almqvists Sviavigamal* (framlagd i Göteborg den 28 oktober 2000). Syftet är i begränsad mening att analysera Almqvists fornnordiska sagocykel *Sviavigamal*, publicerad i andra volymen av imperialoktavupplagan av *Törnrosens bok* (1849). I vidare mening är det att studera hur Almqvist i sitt författarskap förhåller sig till fornnordiskt stoff. Som Almer påpekar finns tidigare ingen större separat studie av *Sviavigamal*, trots att det är ett av de största verken i bägge serierna av *Törnrosens bok* (bara *Drottningens Juvelsmycke* är mer omfattande; se s. 3, not 4). Inte heller finns någon samlad framställning av Almqvists göticism. Almer ger några hållpunkter för hur en sådan skulle kunna se ut (s. 9), och hans avhandling är ett välkommet bidrag till en sådan utredning.

Sviavigamal skrevs i olika omgångar och efter olika planer. Det färdiga verket består av fyra sagor: *Håtuna saga*, *Sigtuna saga*, *Valtuna saga* och *Odensala saga*. De har en liten inledning som handlar om Odens ankomst från Asien till den svenska norden. Alltsammans inramas av en jaktlottsfiktions, rymmande en betraktelse över Per Henrik Ling och hans strävanden inom den nordiska poesin. Den heter ”Minnesfest den första April” och bygger på tidningsartiklar från 1839, publicerade strax efter Lings död.

Den tidigare forskningen kring verket är obetydlig till omfånget. Främst ska nämnas en innehållsrik uppsats av Hjalmar Sundelöf (1926). Till det kommer ett avsnitt i Olle Holmbergs doktorsavhandling om Alm-

qvist (1922), ett långt parti i en uppsats av Gunilla Hermansson (1997), samt en uppsats av Bo Bennich-Björkman (2000) om de ursprungliga planerna. Därutöver finns egentligen bara spridda synpunkter och några sidor i större framställningar om Almqvists författarskap. Almer fyller alltså en lucka i forskningen som ter sig nästan märklig.

I avhandlingens första kapitel finns en utförlig forskningsöversikt, som också inkluderar en genomgång av hur de samtida recensenterna såg på *Sviavigamal*. Där ryms även bakgrundsmaterial som korta översikter av Almqvists syn på svenskheten och göticisternas intresse för fornnordisk mytologi.

Andra kapitlet börjar med en analys av upptakten till *Sviavigamal*, Odens ankomst till Norden. Skildringen sätts i samband med en liknande sekvens i *Aeneiden*: Almer vill visa att de bägge verken har samma grundmotiv, nämligen förutsägelse och invandring, och finner dem också i Snorres skrifter, om än inte som grundmotiv. Därefter går Almer igenom en rad mer närliggande verk som bidragit med stoff till *Sviavigamal*: Olof von Dalins svenska historia, historiska verk av Erik Gustaf Geijer och Per Henrik Lings *Asarne* – Lings skildring av Odens ankomst till Sverige jämförs också med den hos Almqvist. Kapitlet avslutas med en skiss över invandringsmotivet i andra verk av Almqvist.

I det tredje kapitlet analyserar Almer den ironiska poetik som Almqvist utlägger i "Minnesfest den första April" och tillämpar i *Sviavigamal*. Vad det gäller är att läsaren på en gång ska stå innanför och utanför skeendet, se på det med både allvar och löje. Samtidigt betyder poetiken att skildringarna ska blanda stilar, alltså förena högt och lågt. Som Almer demonstrerar ansluter detta till långvariga estetiska föreställningar hos Almqvist, som här turneras så att *Sviavigamal* på en gång kan ses som en berättelse om hjältedåd och som ett aprilskämt.

Fjärde kapitlet behandlar kompositionen i *Sviavigamal*. Almer analyserar berättarens roll, liksom tema och grundkomposition. Som temat i *Sviavigamal* ser han tillblivelse (vilket täcker både tillblivelsen av dikten om det svenska och tillblivelsen av svenskheten). Och som berättelsens grundmotiv ser han de tidigare nämnda förutsägelse och invandring (s. 91). Senare identifierar han också tre bimotoiv: resa in i främmande land; möte med främmande lands människor; samt början till förening med främmande lands människor och företeelser (s. 96). Dessa tre bimotoiv blir, som Almer uttrycker det, "kompositionens bärande narrativa struktur" (s. 96) genom att samma mönster upprepas: resa-möte-förening. Andra bimotoiv som senare tas fram är skapelse och uppdrag – någon skapar något eller någon ger en annan person ett uppdrag. Hur dessa motiv fungerar inom berättelsens

ram demonstreras genom analyser av enskilda episoder och sekvenser. Almers syfte är här att visa på den inre kompositionella enheten i verket. Kapitlet avslutas med en analys av en nyckelscen i hela *Sviavigamal*, den episod i slutet av Håtunasagan där Oden ser några asafflickor bada. För Oden växer detta ögonblick av rening ut till en symbol för hur kvinnorna gör männen rena i de bägge könen förening. Vad som blir till av detta är kärleken, en tillit och generositet som är besläktad med kristendomen.

I det femte kapitlet (som är det längsta verkanalytiska) undersöker Almer hur Almqvist transformerar fornnordiskt mytiskt material. Det börjar med en honungs jakt. Från Snorre har Almqvist lånat motivet med skaldemjödets tillblivelse, men förvandlar den till mer av en realistisk berättelse. Samtidigt får honungen en ny innebörd. Den sätts i samband med Odens nya och mildare syn på samhället – den Oden som ger landet en "honungslag" (SS 15, s. 238) är den som förbjuder barbariska bestraffningar och inför en mildare rättsskipning. Som Almer uttrycker det blir honungen i Odensalagan "den punkt där götiska och kristna traditioner möts" (s. 138). Kapitlet innehåller fler exempel på hur Almqvist transformerar mytiskt material till mänskligt, men då snarare med avsikten att skapa ironiska och tvetydiga effekter. Greppet är ofta att Almqvist ger "naturliga förklaringar" till myterna. De talande korparna Hugin och Munin var, enligt honom, egentligen korpar som flög med meddelanden skrivna i runor, ungefär som brevduvor. Och Särimner uppstod visserligen inte själv varje morgon för ny slakt, men ger ändå ständigt mat till människorna genom sin avkomma.

I det sjätte kapitlet knyter Almer åter an till de stora ideologiska perspektiven. I anslutning till Kurt Aspelins analyser av Almqvists politiska tänkande under 1840-talet vill Almer lyfta fram den utopiska mysticismen i *Sviavigamal*, alltså den breda religiösa-politiska frihetsrörelse som präglade mycket av svensk och europeisk debatt vid denna tid. Almer visar hur Oden i *Sviavigamal* vänder sig mot trældom och kvinnoförtryck. Almer sätter detta i samband med Almqvists tänkande i *Europeiska missnöjets grunder* (som Almqvist arbetade intensivt på under slutet av 1830-talet och 1840-talet) och då speciellt den kritik emot olika förtryckande samhällsinstitutioner som Almqvist utvecklade. Den utopiska formel för mänskligt liv som Almqvist strävade efter, i *Sviavigamal* liksom i andra skrifter, var, med Almers koncisa formulering "en fri själ i ett fritt samhälle" (s. 174).

Före diskussionen av Almers huvudsynpunkter på *Sviavigamal* behöver några andra aspekter behandlas eftersom de har ett mer generellt metodiskt intresse. Jag samlar dem här punktviss.

1. *Tidigare forskning.* Hanteringen av tidigare forskning är i stort sett god, om än ibland något sparsmakad. Slutsatsen av forskningsöversikten ter sig dock något snål (s. 26). Tidigare forskning har trots allt sagt åtskilligt om Almqvists källor, resultat som Almer utnyttjar flitigt. Dessutom saknas en del relevanta anknytningar i hans framställning. Förbindelserna mellan *Sviavigamal* och *Målaren* kunde exempelvis belysts mer utifrån Algot Werins avhandling (1923) – Werin ser, rimligt nog, *Målaren* delvis som en självbiografisk betraktelse över Almqvists längtan efter att fullborda *Sviavigamal*. I diskussionen av den ”organiska kompositionen” i *Törnrosens bok* (s. 66–67) borde Almer ha knutit an till Lars Burmans diskussion av *Törnrosens bok* som ett ”själs-poem”, tanken på att verket och upphovsmannen är ett och att verket därför inte behöver någon strikt komposition (1998, s. 35–39). Generellt borde också hänvisningarna till Gunilla Hermanssons uppsats från 1997 ha varit fler. Hon tar upp en mängd viktiga aspekter som är uppe i Almers avhandling: Almqvists bruk av bibliska allusioner, hans ironi och komik, hans avmystifierande vardagliga förklaringar. Hon förekommer i forskningsöversikten, men i analyserna blir de här frågorna mest något mellan Almer och Almqvist.

Almer har visserligen alldeles rätt i att det inte finns någon samlad framställning av Almqvist och göticismen eller hans förhållande till fornnordiska myter och sagor. Men frågan behandlas på åtskilliga ställen i tidigare forskning. Exempelvis kunde Henry Olssons avhandling från 1927 utnyttjats mer för bakgrundsteckning och inte bara för avsnittet om *Sviavigamal*. Olsson talar till exempel om ”en götisk åder” (s. 82) i MannaSamfund vid början av 1820-talet och observerar intressant de nya manlighetsideal som där rymdes. Han behandlar också rätt utförligt skriften om Manhemsförbundet, fast det på Almers framställning låter som den bara behandlats av Greta Hedin (s. 9). Arne Bergstrands avhandling (1953, s. 263–) rymmer också intressanta bidrag till frågan om Almqvists intresse för göticismen, liksom Bertil Rombergs monografi från 1993 – och mängder av annan Almqvist-forskning. Till saken hör också att Almqvists ungdomsbrev till Gjörwell rymmer en del upplysningar om hans fornnordiska intressen som Almer kunde haft nytta av.

Almqvist har visserligen, som Almer mycket riktigt påpekar, i stort sett tappats bort ur den bredare forskningen kring göticismen. Men trots det har Almqvists syn på det fornnordiska behandlats så ofta att det vore möjligt att göra en sammanställning av vad vi vet om frågan.

2. *Dispositionen.* På det hela taget har Almer lyckats bra med dispositionen, men han kunde gärna ha varit mer hjälpsam mot läsaren i början av avhandlingen genom att kort skissera åtminstone huvudpunkterna i

Almqvists författarskap under 1840-talet: hans satsning på flera stora sociala sensationsromaner av kontinentalt snitt, hans verksamhet som radikal liberal publicist, hans olika fackboksprojekt. Det skulle givit läsaren en bättre bakgrund till det sammanhang i vilket *Sviavigamal* publicerades.

Också avsnitten om den utopiska mysticismen (kap. VI, s. 152–177) kunde fått en pedagogiskt bättre uppläggning. Idéströmningen är den mest väsentliga idéramen för *Sviavigamal* och avhandlingen tycks nu disponerad så att framlyftandet av traditionen blir avhandlingens krön – den avslutande högplatå varifrån det viktiga i verket blir synligt. Problemet är bara att läsaren behöver känna till något om idétraditionen för att begripa flera enskildheter inuti avhandlingen. Almer har insett detta och ger i början en kort skiss av den utopiska mysticismen (s. 29–30). Men förmodligen hade det varit bättre att flytta det mesta av det som sägs i kapitel VI till ungefär denna plats i upptakten. Då hade resten av avhandlingen ännu tydligare kunnat profileras som analyser av Almqvists litterära teknik, för det första i behandlingen av fornnordiskt stoff, för det andra i transformeringen av det till nya idévärldar, och för det tredje i hur han skapar slagkraftiga scener.

3. *Den språkliga framställningen.* Almer skriver klart och koncist, och undviker i stort sett begagnad vetenskaplig jargong. Ibland får läsaren dock fikon i hans språk. I början sägs att analysen ”tar sin teoretiska utgångspunkt i hermeneutikens syn på litterära verk som bärare av mening möjlig att tolka och förstå” (s. 4; jfr s. 179). Men för att ha den synen behöver man knappast vara hermeneutiker – de flesta som sysslar med att skriva och läsa har rimligen den uppfattningen, som ju ligger bakom själva skrivkonsten. På några ställen levandegörs verket också mer än nödvändigt, exempelvis när Almer säger att *Sviavigamal* ”skriver vidare på” en götisk tradition (s. 16; jfr t.ex. s. 4, 56). För mig liknar sådana formuleringar intertextualitet upphöjd till subjektself. Hur kan verket skriva sig självt? Var det inte Almqvist som skrev verket? En liknande glidning finns när Almer talar om att undersöka ”hur relationen till den andra texten förändrar den text som analyseras” (s. 6). Det är väl snarare *läsarens uppfattning* som förändras? Det ska dock påpekas att sådana glidningar ut i textmysticism är befriande sällsynta i avhandlingen.

4. *Språkvetenskapliga aspekter.* Almer avstår från att behandla Almqvists många dräpliga etymologier i *Sviavigamal*. I en sorts rudbeckiansk yra berättar Almqvist vid upprepade tillfällen om hur orter fått namn av asarna, namn som sedan förvrängts och överlevt in i sina moderna former. *Sviavigamal* vimlar av episoder med sådana namngivningstillfällen. Någon gång skulle det vara roligt att läsa en större utredning om *hur* galna Almqvists etymologier faktiskt var, dvs. i hur hög grad

han avvek från samtidens metoder och kunskaper på området. Men det är ett historiskt onomastiskt problem för sig, och jag förstår att det inte har fått plats i avhandlingen. Däremot tar Almer upp frågor om ortnamn. Han talar intressant och övertygande om deras funktion i berättelsen: de fäster handlingen i läsarens verklighet, samtidigt som skildringen av hur de kom till överbryggar avståndet mellan nu och då (s. 92). Jag kan dock inte hålla med om att *ortnamnen* som sådana har funktionen att bidra till koncentrationen i rummet (s. 92). Koncentrationen beror på att platserna faktiskt ligger nära varandra, inte vad de benämns.

5. *Förbindelserna med andra verk av Almqvist*. Nedan vill jag göra gällande att analysen skulle ha vunnit på att Almer hade satt *Sviavigamal* i samband med andra verk av Almqvist. Vikten av detta skymtar också i slutet, när Almer jämför *Sviavigamal* och *Europeiska missnöjets grunder* och konstaterar att bägge präglas av en rad nyckelbegrepp som vittnar om en gemensam föreställningsvärld. Ett sådant viktigt begreppspar är sjukdom-hälsa (s. 169). Observationen är riktig och viktig. Men slutsatsen glider något när Almer menar att den bildar "ett sammanfattande föreställningskomplex i båda skrifterna" (s. 169). För att konstaterandet ska få verklig tyngd borde ha visats att detta föreställningskomplex *inte* förekommer i andra verk av Almqvist, utan knyter just dessa bägge verk samman. Annars visar det ju inte annat än att Almqvist gärna använde liknande metaforer i olika verk – Almer påpekar också själv att termerna sjukdom-hälsa "återkommer ofta" (s. 130) i Almqvists produktion. I väntan på en stor, systematisk undersökning av Almqvists bildspråk finns det betydande svårigheter att knyta enskilda verk tätt samman bara med hjälp av deras bildspråk.

6. *Fördjupad analys av Almqvists konstnärliga teknik*. På somliga ställen skyndar Almer fram så snabbt att Almqvists metod som berättare inte blir tillräckligt belyst. Ett exempel är hans analys av episoden med Odens ankomst till Norden. Almer jämför den intressant med Lings skildring av samma händelse i *Asarne* från 1833 (s. 45–48 resp. 59–62), vilket demonstrerar tydliga skillnader i författarnas litterära teknik. Som Almer påpekar finns betydligt mer av sinnlig konkretion hos Almqvist, som också är skickligare i att använda ortnamn och adjektiv för att skapa närvarokänsla. Jämförelsen är tydlig och givande. Men jag menar att den kunde ha drivits några steg vidare.

För det första kunde Almer kanske understrukit att Almqvist själv beskriver skillnaden mellan hans och Lings teknik när han i "Minnesfest den första April" kritiserar Ling för att denne inte arbetar med scenisk teknik. Av Lings skildringar "bildas nästan aldrig någon tavla framför oss", påpekar Almqvist, eftersom de "flesta händelser äro så knapphändigt berättade" (SS 15,

s. 19–20; cit. i avh. s. 79–80). Almqvist praktiserar alltså själv vad han predikar.

För det andra saknas påpekandet att de bägge författarna arbetar med olika perspektiv (eller fokalisation). Hos Ling är berättaren allvetande och ser händelseförloppet utifrån och uppifrån. Men hos Almqvist ses de flesta händelserna ur Odens perspektiv. "Vart främlingen vände ögat, såg han höga, mörka furuskogar på alla stränder"; "Vid norra ändan av Skarven, just vid slutet, såg Odin den klara böljan slå mot vassen på ett brokigt, skimrande sätt" (avh. s. 45). Läsarna får åka tidsmaskin, in i Odens huvud, och se ut genom hans ögon.

För det tredje kunde analysen av den sinnliga konkretionen ha gjorts mer nyanserad. Almer påpekar att framställningen hos Almqvist "utgår från vad som kan ses och höras under seglingen mot Skarvens norra strand" (s. 46). Det är alldeles riktigt. Men ett annat sätt att uttrycka saken är att scenen faktiskt bara utnyttjar två sinnen av fem: Almqvist använder varken känsel, lukt eller smak. Vi får inte veta hur dryckeshornet känns i Odens hand eller hur brygden smakar, ingenting om hur skogen doftar eller sanden känns under fötterna. Almqvists skildring är mer sinnlig än Lings, men bara en de två sinnenas dans.

7. *Dateringsfrågan*. Ett problem som ofta diskuteras i samband med *Sviavigamal* gäller verkets datering. Forskare som Fredrik Böök, Olle Holmberg, Hjalmar Sundelöf, Kurt Aspelin, Bertil Romberg och Bo Bennich-Björkman har studerat materialet och kommit till delvis olika slutsatser. En del hållpunkter tycks dock numera vara rätt klara. Jag presenterar dem här summariskt, utan att gå in på argumentationen eller källmaterialet.

Almqvist tycks ha planerat verket redan i ungdomstiden – Bo Bennich-Björkman har daterat tidiga utkast och excerpter till "kring början av 1816" (2000, s. 269), alltså samtidigt som Almqvist trädde in i Manhemsförbundet. *Sviavigamal* var då närmast tänkt som ett blodigt epos om hämnd och krig.

Av olika skäl lade Almqvist undan planerna. Så långt i bakgrunden hade *Sviavigamal* kommit ungefär tjugo år senare att han inte nämnde titeln i den förteckning över färdiga eller planerade verk som han skickade till Atterbom den 2 mars 1834 och som annars får anses nästan komplett (Sundelöf 1926, s. 153).

Olle Holmberg drev tesen att *Sviavigamal* skrivits tidigt, kanske under Värmlandstiden vid början av 1820-talet, men närmare besett var resonemanget närmast en vacker uppvisning i cirkelbevis (1922, s. 101–110). Hjalmar Sundelöf har senare argumenterat för att sagorna skulle vara tillkomna efter 1838 och radat upp yttre indicier som stöd för tesen. Ett är att verket omtalades bland Almqvists otryckta mästerverk i *Eos* i januari 1839 (tidskriften utgavs av C. J. Lénström, som Almqvist

använde som en sorts anslagstavla för meddelanden till den litterära offentligheten). Ett annat indicium är de estetiska utläggningarna i artiklar om Per Henrik Ling som Almqvist publicerade i *Aftonbladet* i juni 1839 och som arbetades om till inledningen till *Sviavigamal*, "Minnesfest den första April". Ett tredje indicium är att funderingar kring det fornnordiska börjar tränga sig in Almqvist-verk utgivna vid denna tid, t.ex. i den nya versionen av *Amorina* (1839) och *Målaren* (1840). (Sundelöf 1926, s. 154–59). Och ett fjärde indicium är att *Sviavigamal* omnämns i inledningen till *Songes* – det sker på ett tryckark som var färdigtryckt 1839 (visat av Lennart Breitholtz 1953), men som inte utgavs förrän 1849 (förordet behandlas hos Almer, men utan att dateras).

Bland de dokument som visar hur Almqvist brottades med gestaltningen av stoffet finns en PM som utreder hur verket ska få "en stark och klar plan". Denna PM kan försiktigtvis dateras till "relativt sent, kanske 1841" (Aspelin 1979, s. 356). Vidare har *Sviavigamal* tydliga samband med Almqvists *Brefom den Skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria*, utgivet i *De Dödas Sagor* (1845). Mer handfasta bevis på när Almqvist intresserade sig för det fornnordiska stoffet ger Kungl. Bibliotekets utlåningsböcker. Som Hjalmar Sundelöf har visat (observationen anförs dock ej av Almer) lånade Almqvist arbeten som har att göra med *Sviavigamal* under 1839, 1841 och 1843 (1926, s. 175).

Enkelt uttryckt vet vi att *Sviavigamal* troligen planerades 1816 men inte utgavs förrän 1849: hypoteserna kring dateringen har skjutit färdigställandet allt längre fram i tiden, närmare utgivningen. Bertil Romberg summerade 1993 forskningens moderna ståndpunkt som att verket definitivt fick sin slutgiltiga utformning först under 1840-talet (1993, s. 255).

Almer går igenom de olika forskarnas hypoteser om dateringen, men utan att binda sig för någon av dateringarna. Och en smula gåtfullt konkluderar han: "Till manuskripten och dateringsfrågorna återkommer jag i ett annat sammanhang." (s. 27). Frågan om hur *Sviavigamal* växte fram utsluts alltså ur avhandlingen. Samtidigt blir redogörelsen för källmaterialet otillräcklig. Avhandlingen innehåller en sorgfällig och utförlig genomgång av hur kritiker och forskare har sett på *Sviavigamal* (s. 10–26). Men där finns ingen översikt av det omgivande materialet av manuskript i form av utkast och excerpter. En sådan skulle knappast behövt bli särskilt utrymmeskrävande. Det rör sig främst om material i Uppsala universitetsbibliotek och i Nordiska museets arkiv. Det är synd att en sådan översikt saknas i en bok som i praktiken blir den källa som framtida forskare kommer att gå till för upplysningar om *Sviavigamal*.

Att Almer har uteslutit frågan om hur *Sviavigamal* växte fram har lett till en metodisk skakning som delvis rubbar

avhandlingens stabilitet. Enligt hans syftesformulering är avhandlingen främst vad Almer kallar en "inomtextlig studie i *Sviavigamal*" (s. 26). Det tolkar jag som att syftet främst är att göra en strukturanalys, utan större hänsyn till verkets bakgrund eller framväxt. I nästa sats sägs dock att avhandlingen också innehåller "undersökningar av den litterära tradition och den idébakgrund som det avtecknas mot" (s. 26). Dessa större sammanhang utgörs främst av verk av andra än Almqvist.

Skälet till uppläggningsen finns delvis i forskningsläget. Som Almer påpekar har många av de i sammanhanget viktiga verken av Almqvist utretts av andra forskare – detta gäller både förarbetena (som bl.a. har behandlats av Hjalmar Sundelöf) och verk som *Svenska Fattigdomens betydelse*, *Menniskoslätets Saga* och *Brefom den Skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria* (som behandlats av Kurt Aspelin). Almer väljer att i stort sett utesluta de här verken ur analysen, med motiveringen att de har behandlats tidigare eller att de, som *Menniskoslätets Saga*, inte behandlar synen på det svenska (s. 26). Det är dock en onödig asketism. Alla dessa verk ingår ju i samma världshistoriska konception, där den goda "Abelismen" står mot den våldsbenägna "Kainismen" (jfr Aspelin 1979, s. 152). Denna kamp är enligt Almqvist själva historiens drivkraft, och den syns också tydligt i *Sviavigamal* – vilket innebär att Abelismen och Kainismen är central för frågan om svenskhetens tillblivelse. (Almer snuddar vid denna synpunkt på s. 161, men utan att utveckla den.)

I praktiken blir Almers strategi att å ena sidan näranalysera kompositionen i *Sviavigamal* och å andra sidan ta upp de stora traditionerna bakom den (framförallt det fornnordiska mytstoffet och den utopiska mysticismen). Metodiskt sett leder det till en lucka i resonemanget, eftersom Almer tenderar att bortse från det närmare tidssammanhanget kring Almqvist. Följden blir att Almer får svårt att ta steget från allmänt betydelseutläggande tolkningar till en uppgift med högre svårighetsgrad, förklaringar.

Även om dateringen av verket är besvärlig (se ovan) vet vi åtminstone att verket har planerats tidigt och sedan utarbetats i olika omgångar. Under tiden har Almqvists tänkande förändrats. Därför bryts olika tendenser mot varandra inom verket. *Sviavigamal* består av olika idémässiga sediment som alla innebär olika uppfattningar om det götiska. För den som ska behandla frågan om Almqvists göticism blir dateringsproblemen alltså särskilt brännande.

Av allt att döma har den långa tillblivsetiden inneburit att verket *Sviavigamal* gradvis har blivit mer skämtsamt och ironiskt. Glidningen framgår bl.a. av ett utkast kallat "Ett kapitel i Sigtunasagan" (tr. SS 15, s. 398–399) som i starkt reviderat skick har inarbetats i upptakten till "Hätunasagan" (se SS 14, s. 30). I anslutning till ett

förslag från Olle Holmberg (1919, s. 187–188) har Hjalmar Sundelöf daterat detta utkast till slutet av 1830-talet eller 1840-talet (1926, s. 158), vilket verkar rimligt. Aspelin har daterat det till 1841 (1979, s. 356).

I detta relativt sena utkast beskriver Oden sin förmåga att, försänkt i magnetisk sömn, skåda in i alla tider. När han ligger på magen skådar han in i det förflutna, när han ligger på rygg och blundar ser han i framtiden. I detta benådade rygggläge kan han läsa alla sagor och böcker som kommer att skrivas om honom.

Så långt stämmer utkastet överens med vad som sägs i *Sviavigamal*. Men fortsättningen uppvisar en intressant skillnad.

I utkastet klagar Oden över att hans siarförmåga i praktiken sätter hans fria vilja ur spel. Han måste ju göra precis som böckerna säger. ”Men då det är klart, att de icke i en framtid kunna skriva om mig och mina gärningar annat än det jag verkligen gjort, och jag nu på förhand genom min trollkonst funnit mig i stånd att läsa och se detta, finner jag mig härigenom förbunden att utföra just dessa bedrifter, vilka annars komma i strid med berättelserna, vilket de åter omöjligt kunna göra, enär dessa berättelser (såsom i själva verket *efteråt* skrivna, ehuru jag genom min siarekonst läser dem *förut*) nödvändigt måste handla om det som tilldragit sig. Men därigenom är jag bunden att göra många dumheter och galenskaper.” (SS 15, s. 399)

Någon gång mellan detta utkast och utarbetandet av *Sviavigamal* har Almqvist omformat idén om att Oden ska söka upp de luckor av frihet som framtidens forskning har lämnat honom. I *Sviavigamal* framstår han mer som en nöjeslysten turist. Eftersom Snorre skildrar Odens framfart ganska summariskt, bestämmer sig Oden för ”att under sina färder uppleva långt flera äventyr än historien nämner, samt att, när han en gång kom till Sverige, hava mycket roligare där, än det vanligen beskrives” (SS 15, s. 30). Framställningen i *Sviavigamal* blir genom detta grepp därmed mindre ”realistisk” (termen fattad i vid mening) och mer ironisk. Som Johan Almer fint påpekar blir funktionen hos Odens övernaturliga förmåga den att sätta ”läsarens förnuftsstyrda, på logiska sammanhang inriktade, sinne ur spel” (s. 38). Den blir, om man så vill, ett medel för *the willing suspension of disbelief*. En diskussion av kringmaterialet och verkets framväxt skulle ha gjort detta ändå tydligare.

Det genomgående ironiska greppet i den färdiga *Sviavigamal* gör Oden till mindre av en självständig historisk gestalt. I denna version blir Oden ju faktiskt i stort sett en uppfinning av vår tid – bokstavligen Sveriges första sociala konstruktion, en kulturell marionett i forntiden, styrd av framtida författares tyckande och troende. Den ironi som präglar *Sviavigamal* är inte bara ett litterärt grepp för att skapa effektiv götisk diktning, utan också ett ironiskt underminerande av göticismen

som litterär rörelse. Jag håller helt med Almer om att *Sviavigamal* kan kallas ett götiskt verk. Men det rymmer också antigöticistiska inslag. Fast det var inte göticismen Almqvist ville åt, utan somliga göticester.

Också enligt den försiktigaste dateringen av *Sviavigamal* är den tillkommen efter 1838. För Almqvist var de följande åren en tid av intensiv ideologisk press. Det var år när han angrep ”Vantrons, Mörkrets och Våldets koloss”, som han uttryckte saken i ett brev till Vendela Hebbe den 17 juni 1843 (*Brev*, s. 173). Han gav ut *Det går* an och invecklades i en segdragen irrlärlighetsprocess med Uppsala domkapitel. Han började ge ut romaner hos Lars Johan Hierta och medarbetade i *Afionbladet* – vilket betydde att han lierade sig med de förhatliga liberalerna. I Uppsala proklamerade Geijer sitt ”avfall” (som Almqvist med besk observans kallade ”infall”). Allt detta innebar att Almqvist ständigt tvingades att förklara sig ideologiskt, liksom att söka de historiska rötterna till de åskådningar han nu omfattade. Och det innebar samtidigt att han skars av från sin gamla krets, de Uppsala-romantiker som tillhörde kretsen kring Malla Silfverstolpe.

Almqvists övergång till den liberala sidan förvärrade också hans konflikt med Tegnér. Den konservativa skalden och biskopen beskrevs av Almqvist som en mindre vetande fiende till framstegen. I en artikel i *Afionbladet* den 21 februari 1840 skrev Almqvist exempelvis om Tegnér: ”Men han är, som många andra poeter, ett barn; och han har i politisk, liksom i vetenskaplig väg, alltid varit det.” (*Journalistik* I, s. 152). Lika hårt åtgången blev Ling, som Almer visar i sin avhandling. De bästa exemplen på Almqvists giftigheter finns kanske i *De funder samme*, en satirisk dialog om det intellektuella läget i landet tillkommen under andra hälften av 1830-talet och början av 1840-talet. Almqvist går där igenom vad den allmänna opinionen (dvs. hans egen) säger om författarna i landet. Om Geijer heter det bland annat: ”I lyriken är han störst, ty Kolargossen och Vikingen äro tvenne härmningar av forntida tonarter, som aldrig skola dö.” Och om Tegnér: ”Ja, är det inte besynnerligt, att om honom talar man alls ingenting?” (SS 17, s. 389 och 391). Epigoner, misslyckade skalder, naiva tänkare – det var den bild Almqvist gav av de göticistiska diktarna omkring 1840. De hade blivit mäktiga män medan han kände sig utfrusen av samhället. Som Hjalmar Sundelöf har noterat (1926, s. 165–166) innehåller *Sviavigamal* också en del tydliga snärtar mot just Tegnér, liksom en del spetsigheter mot Atterbom.

I början av avhandlingen talar Almer fint om de två tendenserna i *Sviavigamal*, det övernaturliga och det historiskt rimliga (s. 36–39). Jag misstänker att *Sviavigamal* när den färdigställdes kom att innehålla fler motstridiga tendenser än dem Almer tar upp. Almqvists största fornordiska verk rymmer sin egen negation, en drift

med svärmeriet för det fornnordiska. Skämten i *Sviavigamal* är inte bara en litterär teknik utan har också politisk udd. En effekt av Almqvists ironier är helt enkelt att den storvulna forntiden får något lätt löjligt över sig. I sitt avsnitt om *Sviavigamal* har Bertil Romberg framhållit just de parodiska sidorna i verket: "Diktaren behandlar dem [asagudarna] respektlöst, med munter romantisk ironi; stilen är sprängfylld med medvetna anakronismer" (1993, s. 257). "Tor uppträder i starkt spexartade sammanhang" (s. 258). Som Romberg antyder här påminner *Sviavigamal* i stora stycken helt enkelt om ett kundensiskt studentspex.

Almqvists ironi är som ett datorvirus som äter sig in i göticismen och programmerar om den. Vad han gör är att flytta över den politiska striden till romantikernas hemmaplan. I stort sett är det samma konstnärliga strategi som Almqvist använde i sina korta berättelser inom *Törnrosens bok* vid slutet av 1830-talet: *Araminta May*, *Kapellet*, *Palatset*, med flera verk där han använde populära genrer för att smuggla ut liberalt färgade budskap (jfr Svedjedal 1987). När Oden, som Almer visar, omskolas till en ny manlighet i ömsesidigt utbyte med kvinnligheten (s. 115) är det samma process som gäller Fabian i *Araminta May* eller Albert i *Det går an*. Detta större sammanhang hade förtjänat att kommenteras i avhandlingen.

I *Sviavigamal* tar den ideologiska striden formen av ett inbördeskrig inom nationalismen, ett krig om svenskhetens ideologiska laddning. Samtidigt underminerar Almqvist försåtligt de storvulna tankar på ett heroiskt förflutet som göticisterna arbetade med. Ett exempel är skildringarna av våld, som ibland är påträngande otäcka, ibland komiskt överdrivna. Om det är svårt att ta asarnas karlatag på allvar är det också svårt att inte skratta åt dem som hyllat dem.

Till saken hör då också att Almqvist väntade med utgivningen av *Sviavigamal* tills han konkurrenter var döda. Ling (1839), Tegnér (1846) och Geijer (1847) kunde inte hindra honom från att få sista ordet. Delvis var *Sviavigamal* ett skämt med deras rykte som författare – och därmed ännu ett inslag i det inbördeskrig på den svenska parnassen där Almqvist redan var en ärrad veteran.

Mot jublet över strider och svärdslek sätter Almqvist i *Sviavigamal* kärlekens lag – den kristliga liberalismen eller den utopiska mysticismen. Hjalmar Sundelöf har noterat hur Almqvist driver liberala frihetsidéer inom verkets ram (var och en ska ha rätt att sälja sin arbetskraft; kvinnan ska själv ha rätt att välja sin man) och i sin avhandling fördjupar Almer analysen i anslutning till Kurt Aspelins term utopisk mysticism. Den kunde ha utvecklats i anknytning till Stig Hellstens (1951) och Karin Westman Bergs (1962) utredningar av Almqvists institutionskritik (bägge saknas bland den anförda litteraturen – termen knyts enbart till Aspelin).

I själva verket blir Almer kanske bara alltför övertygande. Efter att grundligt ha övertygats av Almers (och tidigare Sundelöfs) försök att visa på liberala frihetsidéer i *Sviavigamal* börjar jag undra vilket som egentligen är grundtemat i verket. Almer har tidigare talat om tillblivelse som berättelsens grundtema. Men finns inte ett alternativ i hans egen formel "en fri själ i ett fritt samhälle" (s. 174)? Kanske är grundtemat i *Sviavigamal* närmare besett skapandet av förutsättningarna för detta sorts liv, medan tillblivelse blir ett bimotoiv (eller kanske sidotema)? I så fall har *Sviavigamal* placerats ännu tydligare tematiskt i det sammanhang där verket hör hemma kronologiskt genom sin publicering: hos den sene Almqvist, blickande efter frihetens ljus.

Fakultetsopponentens uppgift är att bjuda beskt mjöd, vilket jag har gjort i form av synpunkter på hur Almer kunde ha drivit vissa analyser och resonemang om förklaringar längre. Men till sist är det dags för honung.

Johan Almers avhandling fyller en lucka i forskningen kring Almqvists syn på det fornnordiska. Den rymmer också fina analyser av kompositionen i *Sviavigamal*, och uppfyller därmed sitt syfte. Analyserna av motivsekvenserna säger väsentliga saker om hur verket fungerar och hur delarna i det binds samman. Avhandlingen pekar också på viktiga inslag av paralleller inom verkets komposition – särskilt vill jag förstas peka på jämförelsen av de blodtörstiga Horgabrudarna och de kärleksfulla asakvinnorna. Genomgångarna av det fornnordiska mytmaterialet är breda och analyserna av myttransformationerna välgjorda och övertygande.

"Sviavigamal? Vad är det" (SS 15, s. 23). Så frågar Herr Hugo i "Minnesfest den första April". Genom Johan Almers avhandling har vi fått veta åtskilligt nytt om detta märkliga verk.

Johan Svedjedal

Hanna Östholm, *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*. Gidlunds förlag, Hedemora 2000.

Inför nyåret 1997 tillfrågades några litteraturvetare i *The Times Higher Education Supplement* om kommande trender inom litteraturvetenskapen. Bland svaren kunde bokhistoria återfinnas som en forskningsinriktning på frammarsch. I exempelvis Frankrike, Storbritannien och Australien är denna frammarsch redan ett faktum och större bokhistoriskt inriktade forskningsprojekt pågår där eller är avslutade. Här kan exempelvis nämnas den magnifika *Historie de l'édition française* och projektet med *The History of the Book in Australia*. I Sverige har vi inte nått dithän än och den som söker ett större verk med ett samlat grepp om den svenska bokens his-